

Tomislav Jonjić, *Antun Gustav Matoš pod Starčevićem barjakom*, AGM, Zagreb, 2019.

Spas nam je jedino u nama samima: u probuđenoj narodnoj svijesti i energiji, samostalnim financijama i ujedinjenju hrvatstva. Nije Hrvat nego kukavica tko ne radi za taj sveti cilj. Spas je Hrvata samo u Hrvatskoj. (AGM)

Autor: Davor Dijanović¹

Malo je pismenih ljudi u Hrvatskoj koji nisu nikada čuli za legendarnoga književnika Antuna Gustava Matoša i njegove, prije svega, domoljubne stihove. Trigram AGM duboko je urezan u kolektivnu svijest hrvatskog naroda. Matoš za vrijeme svoga života nije nikoga ostavljao ravnodušnim, a i danas budi zanimanje koje ga svrstava u jednoga od najpopularnijih hrvatskih književnika. Međutim, nije bio u krivu književni kritičar Josip Bogner kad je 1929. godine rekao da se Matoša više spominje, citira, pa i cijeni nego što ga se pomno proučava i analizira.

Do 2015. literatura o Matošu bilježi 1700 jedinica, iako je stvaran broj daleko veći. Sustavnije Matošem se bavilo više autora kao što su Dragutin Tadijanović, Marijan Matković, Mirko Žeželj i Dubravka Oraić-Tolić.

Matoš, međutim, nije zanimljiv samo kao literat, nego i kao novinar i publicist koji je pratio europski tisak, živio u nekoliko europskih prijestolnica i u svojim zapisima zauzimao stav o dominantnim političkim idejama i ideologijama svoga vremena.

Akademik Dubravko Jelčić je 2003. rekao da bi se od Matoševih misli trebao i morao sastaviti koristan politički priručnik.

Trebalo je pričekati šesnaest godina da neka vrsta takvog *priručnika* bude napisana. Dr. sc. Tomislav Jonjić 2019. objavio je knjigu enciklopedijskog formata (887. str.) pod naslovom *Antun Gustav Matoš pod Starčevićem barjakom*. Knjiga je podijeljena na 14 poglavlja: 1. Pristupne napomene: zašto o Matošu?; 2. Kako o Matošu:

1. Mag. rel. int., doktorand suvremene povijesti.

predodžbe, uvjerenja i poteškoće; 3. Mladi Matoš: obitelj, zavičaj i domovina; 4. Vojni bjegunac: prvi susret s Beogradom i Srbijom; 5. Preko Ženeve do Pariza: od *Novoga vieka* do *Hrvatskog prava*; 6. Matoš u Parizu: *enfant terrible* u Čistoj stranci prava; 7. Ponovno u Beogradu: „naše neujedinjeno pleme“; 8. Iznova uz Franka i starčevičance; 9. Napokon u domovini: rame uz rame s Josipom Frankom; 10. Raskid s Frankom: neispunjena obećanja; 11. S milinovcima do svepravaškog ujedinjenja; 12. Ili omladinski barjak ili „jedan proti svima, proti svemu“; 13. Ponovno sâm: bolest, posljednji dani i smrt i 14. Zaključak. Knjiga sadrži i četiri priloga: Matoš i kršćanstvo; Nacionalno i internacionalno u Matoševu djelu; Matoš prema rasnom učenju i antisemitizmu i Antimodernist, „moderni konzervativac“ ili tradicionalist. Na kraju je dodan popis vrlo opširne literature i kazalo imena. Monografija je bogato opremljena slikovnim materijalom.

Jonjić u knjizi detaljno raščlanjuje Matoševe ideološke, nacionalno-političke, dijelom i kulturno-umjetničke te svjetonazorsko-vjerske poglede. Po prirodi stvari knjiga se bavi i hrvatskom poviješću posljednjih desetljeća XIX. stoljeća i razdobljem do Prvoga svjetskog rata. U knjizi se raspravlja i o hrvatskoj moderni i previranjima u književno-umjetničkim redovima na prijelazu XIX. u XX. stoljeće. Pritom osim Matoševih feljtona, prikaza i polemika, u historiografskom pristupu posebnu vrijednost imaju Matoševe intimne napomene, digresije i bilješke sačuvane u znamenitima „bilježnicama“ koje, istaknut će Jonjić, svakako treba smatrati „prvorazrednim vrelom za spoznavanje njegovih interesa, a katkad i promišljanja, iako je jasno da ih je vodio neredovito i da u njima nije bilježio čak ni teme kojima se bavio ili naslove sviju knjiga koje je čitao. Sličnu važnost ima i njegova korespondencija, s najbližima gdje su do izražaja dolazila najintimnija njegova razmišljanja, obično nerazvodnjena oportunistom ili pragmatičnim potrebama pisca da osigura elementarnu egzistenciju“.

Pisati o Matoševim političkim pogledima razmjerno je teška zadaća, ocjenjuje Jonjić, ali „ne zato što taj veliki hrvatski književnik nije ostavio dosta svjedočanstava o njima, nego upravo obrnuto: zato što ih je ostavio mnogo, i još više zato što su ona često proturječna. Znalo se je Matošu dogoditi da ne samo iste godine, nego i u istome mjesecu o nekoj važnoj političkoj temi ili simbolu napiše i objavi posve različite sudove. Nerijetko je to bio plod afekta i frustracija, izraz težnje da se zbog raznih razloga opon-

ira pod svaku cijenu. Malo je suvremenika koje nije i hvalio i kudilo, bili oni političari poput Josipa Franka, Mile Starčevića ili Frana Supila, bili književnici poput Kranjčevića, Ogrizovića ili Milčinovića. Štoviše, znao je u isto vrijeme o nekima od njih javno pisati jedno, a privatno tvrditi drugo proglašavajući prijatelje smrtnim neprijateljima, a dobrotvore običnim huljama. Ni u prosudbama književno-umjetničkih djela i fenomena nije uvijek bio dosljedan“.

Ovim se problemom pozabavio i Jelčić i u tom kontekstu opomenuo: „Zato iz Matoševih spisa ne smije nikada izdvajati samo jedno mišljenje ili shvaćanje o nekoj temi, ono koje bi nam se najviše sviđalo jer bi to bezuvjetno značilo jednostrano i netočno interpretiranje Matoša; a još manje smijemo jedno od njegovih mišljenja – koje god to bilo proglašavati ‘onim pravim’, a sva ostala (eventualno ona koja nam se ne sviđaju) označavati nevažnim i prolaznim zabludama. To bi bila samovolja na koju nemamo nikakvo pravo. Ni jednu njegovu misao, ma kako veliku i točnu, ne možemo izlučiti iz protuslovnoga konteksta u cjelini njegova djela pa reći: u njoj je pravi Matoš! I ni jednu njegovu misao, ma koliko bizarnu i neodrživu, ne smijemo izdvojiti od ostalih koje joj protuslove pa reći: ovo je njegov očigledni promašaj! Jer, pravi je Matoš, autentični Matoš, samo u svima njima zajedno!“.

Postoje kod Matoša, dakako, i konstante, a njegove formulacije, upozorava Jonjić, „uvijek treba promatrati u kontekstu i u svjetlu okolnosti u kojima su nastale, ali i u svjetlu materijalnih prilika u kojima je Matoš živio. Njegove su ocjene često pisane na brzinu, pod trenutačnim dojmom i za potrebe novinskih uredništava koje su mu isplaćivale mršave honorare od kojih je živio“.

Svoj literarni rad Matoš je htio u svakom smislu razlikovati i lučiti od novinarstva koje je za njega bilo svojevrsna pečalba, pa je od samog početka svoga javnog djelovanja kukao zbog toga što ga neimaština sili pisati za honorar, dakle – za novine. Do toga novinarskog rada načelno nije držao puno, iako je i u tom smislu znao davati proturječne ocjene. Tako je, primjerice, u proljeće 1897. pisao kako ga „vrtlog dnevnog novinarstva odbija“, tim više što je bio svjestan da je malo listova u kojima bi mogao surađivati čiste savjesti. No u proljeće 1900. tvrdi da „nema ljepšeg poziva nego biti

oduševljen, osvjedočen i vješt novinar. Taki je novinar zamjenik starih tribuna i apostola, zblizavalac ljudi i naroda, branitelj slabih, vječni mučenika novosti, sluga svoga iskrnjega, sv. Ivan novih mesija, Ganimed olimpijskih misli“.

Materijalne nedaće su ga silile na suradnju i s novinama i časopisima s kojima inače ne bi surađivao. On je samomu sebi pojam za glad: „Ja sam gladan kao A. G. M.“.

Matoš se je okušao u gotovo svi literarnim žanrovima: djelovao je kao feljtonist, novelist, pjesnik, polemičar, književni kritičar i novinar. Iako je u javni i književni život ušao u vrijeme kad se zahuktavao sukob Starih, obično nazivanih tradicionalistima, i Mladih, općenito smatranih modernistima, nije pripadao ni jednim ni drugima. Ipak, postao je središnji lik hrvatske književne moderne, ujedno trajno obilježavajući hrvatsku literaturu i uopće hrvatsku kulturu na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće, ostajući na određeni način mjera svih stvari u hrvatskoj književnosti još desetljećima nakon smrti.

Matoš u svakoj književnoj vrsti kojom se je bavio kaska za nekim drugim, ali je kao cjelina – zaključuje Jonjić – „ipak prvi, nenadmašan i nenadmašiv“. Bio je učitelj cijelog jednog naraštaja.

Zagreb je grad Matoševa djetinjstva i mladosti, ali i grad kojemu će se vratiti pri kraju života. Napisao je od njemu neke od najljepših stranica hrvatske književnosti. Nemiran i buntovni duh odveo ga je kao vojnoga bjegunca u Srbiju, Švicarsku i Francusku. Tamo živi od novinarstva i povremenog sviranja violončela, više gladan, nego sit. Posebno u Beogradu stječe poznanstva u literarnim i boemskim krugovima te razvija bogatu suradnju u tamošnjim književnim listovima i časopisima.

Za boravka u Ženevi Matoš je došao u doticaj s književnikom Antom Tresićem Pavičićem, borbenim pristašom frankovačke stranke prava i urednikom časopisa *Novi vjek*. Suradnja s Tresićem Pavičićem nije Matošu samo omogućila preživljavanje, nego mu je i otvorila put prema vodstvu Čiste stranke prava koja na prijelazu stoljeća zastupa načela koja su mu ponajviše imponirala: hrvatski nacionalizam, protunagodbjenjaštvo i protuklerikalizam. I u svom frankovačkom razdoblju povremeno je surađivao ne samo u *Nadi*, nego i u mađaronskim i u domovinaškim, odnosno obzoraškim novinama.

Pristajući uz frankovce (koji zbog opasnosti nadiruće velikosrpske ideologije taktički zagovaraju opstanak Dvojne Monarhije, ali i dugoročno stvaranje hrvatske jedinice unutar nje koja bi okupila hrvatske zemlje), Matoš postaje redoviti suradnik „Hrvatskog prava“, stranačkog glasila frankovačke stranke prava. Rijetko viđenim polemičkim darom ulazi na velika vrata u vode političke publicistike. Paradoksalno, iako fizički nije nazočan u Hrvatskoj, postaje jedna od središnjih figura literarne i političke scene.

Povratkom u Hrvatsku u siječnju 1908. Matoš do kasnog ljeta 1909. djeluje rame uz rame s Josipom Frankom, nastupajući kao njegov vatreni pristaša. Međutim, primjećuje Jonjić, „ni tada ne skriva svoje posebne kulturno-političke poglede koje ponajprije ilustrira uvjerenje da Hrvati i Srbi govore istim jezikom i da je kulturna suradnja južnoslavenskih naroda, a osobito Hrvata i Srba, poželjna i potrebna. U duhu toga *kulturnog jugoslavizma*, kako ga sam katkad naziva, on i u ovo doba popularizira srpsku knjigu u Hrvatskoj – čemu začudo ne prigovaraju Frank ni urednici starčevićanskih novina i časopisa! – ali uporno, sustavno i borbeno piše protiv svake jugoslavenske političke koncepcije i sve primjetnije belgradomanije dijela hrvatske elite, odnosno protiv svakog pokušaja umanjivanja značenja i uloge Zagreba i Hrvatske“.

Nakon odlaska od Franka, Matoš se pridružuje milinovačkoj pravaškoj stranci. Iako će u idućim godinama žestoko i bez milosti napadati frankovce (teško je bilo onom na kojega se namjerilo njegovo pero!), njegovoj potpori Mili Starčeviću nedostajat će i ona strast i ona duhovitost kojom je nekad branio Franka kojemu će nakon smrti ipak posvetiti dirljiv nekrolog.

Zbog svog stila, duhovitosti, otpora svim autoritetima i mirisa pustolovine koji ga je pratio, Matoš je još u svome emigrantskom razdoblju, piše Jonjić, postao „svojevrsnom književno-publicističkom perjanicom i ideološko-svjetonazorskim barjakom dijela sveučilišne i srednjoškolske mladeži. U njegove sljedbenike svrstavat će se mladi starčevićanci, ali će njegova koncepcije *kulturno jugoslavizma* faktično, prema i bez njegove volje, motivirati i legitimirati i ono što je Matoš trajno odbacivao i čemu se uporno protivio: jugoslavenske političke i državnopravne kombinacije, praćene bel-

gradomanijom i odricanjem od hrvatstva“. Ipak, usprkos simpatijama prema Srbima i nerijetko i pretjeranim zalaganjima za hrvatsko-srpsku kulturnu suradnju, Matoš je bio premalo Jugoslaven da bi ga se moglo olako upotrijebiti u srpsko-jugoslavenske svrhe. Iako je godinama živio u Beogradu, nije za razliku od drugih hrvatskih književnika poput Tina Ujevića, skrenuo u vode jugoslavenskog unitarizma.

Matoša se ispravno svrstava u sljedbenike Ante Starčevića i pravaške ideologije. On će zapisati da je Ante Starčević „često paradoksan, ali je to jedini naš neporočni i svjesni Hrvat iza Matije Gupca i Eugena Kvaternika. Posljednjih Trojanac, posljednja klasična duša. Nema uzalud lice kao pokojni bog Silen“. Matoš se Starčeviću često vraćao smatrajući ga uzornim moralnim likom i svjetionikom hrvatske povijesti. Uvijek je o njemu pisao s poštovanjem (što ne vrijedi gotovo ni za kog drugog!), pa i onda kad je kritizirao njegovo nerazumijevanje praktične politike. Zato će u jednoj prilici reći da je on „obično đjače A. Starčevića. Mene kod tog nesumnjivo velikog čovjeka oduševljava u prvom redu on sam, energija, karakter njegov“. I na smrtnoj postelji legendarni će AGM reći: „Stekliš sem bil i stekliš bokibokme bum vumrl“.

Matoš ipak nije bio dosljedni „stekliš“ tijekom cijeloga života. O mladenačkim svjetonazorskim i nacionalno-političkim pogledima toga prvog profesionalnog književnika u Hrvata u punom smislu te riječi, zaključuje Jonjić, „znade se malo i površno, uglavnom iz njega pripovijedanja za koje je – tamo gdje je moguće provjeriti – lako ustanoviti da nije uvijek pouzdano. No iz tog pripovijedanja i fragmentarnih svjedočenja suvremenika razmjerno je jasno da je i u mladenačkoj dobi vjerojatno pristajao uz pravašku ideologiju, iako je ona bila donekle natrunjena obzoraštinom, odnosno simpatijama prema đakovačkom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru“.

Bilo je razdoblja Matoševa života kad je zalutao u *jugoslavjanske* vode kao i mnogi tadašnji literati, publicisti i intelektualci. U političkom smislu, Matoš je najbliži ideji jugoslavenstva 1895. i 1896. Zanesen Srbijom vjeruje da su Hrvati i Srbi braća ili čak – jedan narod, makar i pod različitim imenima i s različitim političkim interesima. U pismu majci govori o potrebi nadilaženja svađe i izrijeком tvrdi da „bilo kako mu drago, mi i Srbi samo jedan narod“.

U članku *Na osvitu 1897.* govori o potrebi zajedničkog hrvatsko-srpskog centra makar „u formi kakvog književnog lista“. Jonjić drži da Matoš u to doba smatra svoj hrvatski nacionalizam spojivim s uvjerenjem da su Hrvati i Srbi u kulturnom i jezičnom pogledu ipak jedan narod – značajnim dijelom zbog mađarskog imperijalizma. Zato u jednu od bilježnica, i inače nesklon Mađarima, tada zapisuje „Ja volim biti Srbin nego Magjar“.

Međutim, takve simpatije prema Srbiji nisu bile dugoga vijeka. Iako će se do kraja života družiti i prijateljevati s brojnim Srbima, piše Jonjić, „nikad više nakon te 1896. ne će Matoš pokazati takve simpatije prema srpstvu, a kamoli uvjerenje da su Hrvati i Srbi jedan te isti narod. Jer, svega nekoliko mjeseci nakon toga njegova iskrenog oduševljenja Srbijom, dolaze gorka razočaranja. Nakon što je negativno prikazao Veselinovićev roman *Hajduk Stanko* – jer je Matoš čitav život oštro lučio osobno prijateljstvo, pa i političko istomišljeništvo od književnih uvjerenja – započela je prava hajka na nj. Nije ona bila samo literarna: napadaji povodom kritike Veselinovićeve romana, sadržavali su i podmuklu denuncijaciju: Mi se ni najmanje ne čudimo drskosti ovoga Hrvata Matoša, koji u našoj zemlji, koja ga je nahranila i napojila i odela, grdi na onako skandalozan način srpske književnike u ‘Nadi’ bosanskoj i dr.[ugim] listovima...“. Nakon toga napada izgubio je mjesto u orkestru i zatvorena su mu vrata većine srpskih listova.

Usljedilo je otrježnjenje. Ako je nakon toga i pomišljao na jugoslavensku ideju prije primarno je na nju gledao kao na kulturnu ideju. Zanimalo ga je i zajedničko literarno tržište pa će zapisati: „Kad se bude srpska knjiga čitala od Niša pa do Rijeke, a hrvatska od Zagreba pa do Cetinja i Beograda, naši književnici će se emancipovati kao klasa, živeći od književnosti. Solidarnost hrvatskih i srpskih književnika je dakle glavna pogodba za književničku emancipaciju“. Međutim, kao što uočava Jonjić, na političkoj i još više državnoj razini, Matoš trajno otklanja jugoslavensku misao, „nikad ne pristajući da se hrvatsko ime zamijeni kojim drugim, i da se bilo komu osim Hrvata prizna svojstvo političkog naroda. Zato je Matoš kao frankovac ujedno protivnik Hrvatsko-srpske koalicije“.

Nakon 1896. i napuštanja ideje o „narodnom jedinstvu“, Matoš zbog želje da se svidi Beogradu i novoj Srbiji dinastije Karađorđevića 1904. ponovno ulazi u *jugoslavjanske* magle te ispisuje retke koji se mogu smatrati najmanje u skladu sa starčevićanskom tradicijom. U feljtonu Đalski, u kojemu žali zbog zagrebačkih protusrpskih demonstracija iz rujna 1902. („Ostavimo našim političkim listovima taj bratoubilački posao!“) u zanosu naziva Petra Karađorđevića kraljem „mlade i napredne Trojednice“ te dodaje: „Uz Dušanovo žezlo sjat će sablja našeg Tomislava“. Bio je taj zanos, primjećuje Jonjić, motiviran iščekivanjem krunidbe Petra I. Karađorđevića i proslave Prvoga srpskog ustanka, kad je Matoš u Beogradu očekivao hrvatske književničke kolege, nadajući se da će tom prigodom i sam doživjeti stanovitu društvenu afirmaciju, što se ne kraju nije dogodilo. Iste godine piše da je „hrvatska i srpska kultura jedna“ te da je „cilj našeg narodnog oslobođenja za koje se diže Karađorđe, za koje su biju rame uz rame Jelačić i Knićanin, Miletić i Strossmayer“.

Zaziva Matoš tada i stvaranje srpsko-hrvatske banke, lista i stranke, „osnovane na apsolutnoj toleranciji imena, jer se cijela tada batraohomiomahija vodila jedino zbog različitog imena. Srbi neka nam garantuju da su hrvatske sve one pokrajine u kojima su Hrvati u većini i obratno, srpski književni listovi neka nam ne navješćuju boj do istrage kao organ gosp. Bogdana Popovića, Srbi neka ne izdaju Hrvate u Banovini, a Hrvati Srbe u Bosni, složimo se barem protiv zajedničkih dušmana – protiv Švabe i Mađara i ideal Petra Preradovića i Vladike Njegoša će se realizovati. (...) Slogu Srba i Hrvata može realizovati samo demokratska misao. Srbija će tako dugo biti jugoslavenski Pijemont dok bude – kao danas - simbol jugoslavenske demokracije.

Dakako, s obzirom na tadašnja politička kretanja među Srbima u Trojednici i Bosni i Hercegovini, lako je zaključiti da su navedena Matoševa promišljanja bila krajnje naivna. Velikosrpska misao išla je baš za time da Hrvatima oduzme i teritorij i narodno ime.

Iako se do kraja života nije oslobodio „Strossmayerovih, obzoraških natruha“, pa je i kasnije znao zazivati književno jedinstvo, može se zaključiti da od 1905. Matoš gubi iluzije o suradnji sa Srbijom. Tako u pismu Antunu Benešiću u drugoj polovici te

godine piše da kao činjenicu uzima uvjerenje „da se pod maskom jugoslavizma krije srp. agresivna politika. Prema tome ću udesiti svoj rad, i biću, kao uvijek, iskren“. Od tada prestaje i njegova intenzivna suradnja u srpskim listovima. Od početka 1906. do smrti objavio je oko 660 priloga, a od toga u srpskim listovima samo devet. Dalje objavljuje gotovo isključivo u frankovačkim glasilima.

Nakon aneksije Bosne i Hercegovine (kad se prvi put u istom okviru okupljaju se hrvatske zemlje) Matoš je smatrao da Hrvati nemaju što tražiti u jugoslavenskom okviru i da sa Srbima ne mogu imati zajedničke politike. To je prema Jonjiću ključna točka spora „između Matoša i plejade mladih hrvatskih književnika koji su se jatili oko pravaštva (dijelom i zato što je mladeži pristajalo biti uz jednu tako uzbudljivu, prevratničku misao), a onda su se počeli približavati naprednjaštvu i ujedinjenoj hrvatsko-srpskoj omladini, iza koje su obilno stajali i državni fondovi Kraljevine Srbije. Matoš je naglašavao kako Srbe smatra ‘najbližom braćom, upravo Hrvatima’, ali ih ‘ne priznaje kao poseban narod u zemljama našeg hrvatskog prava kao ni nagodbe’. Polemika koja se oko toga razvila i raslojavanje mladohrvatskog pokreta, vrlo jasno su pokazali da između Matoša i hrvatskih jugoslavena postoje duboke, upravo nepremostive razlike: i kad je zagovarao suradnju sa Srbima, Matoš je to činio s hrvatskih, starčevićanskih pozicija; oni su, nasuprot tome, svoje hrvatstvo bili spremni potpuno utopiti u jugoslavenstvu“. Iste godine kad je provedena aneksija zapisuje: „Ako se hrvatski narod sam, vlastitom svojom sviješću i vlastitom svojom snagom ne može osloboditi, ako spas hrvatske misli spada na Srbe, nema, nema nam spasa“.

Dok je Prvi balkanski rat nakratko ponovno kod Matoša probudio simpatije prema Srbiji i Slavenstvu, što je velikim dijelom predstavljalo prijezir prema hrvatskoj spremnosti na bezgranično trpljenje, već u Drugom balkanskom ratu je na strani Bugara te zaključuje da su slavenska sloga i bratstvo puka tlapnja. Matoš nije protiv sloge, no njegov je zaključak nedvosmislen: „Mi shvatamo slogu sa Srbima kao jačanje hrvatstva, i misli li Srbobran obratno, neka to samo rekne. Činjenica je da npr. svi srpski naši sveučilišni građani na nacionalima materinski svoj jezik zovu samo srpskim, dok ga velika većina hrvatskih đaka naziva srpskohrvatskim. Drugim riječima, i u naše dane ‘jedinstva narodnog’ su Srbi ekskluzivni, samo Srbi, dok mi ni to nismo, ili – da opetujem

svoju inkriminiranu tvrdnju — mi barem zasada više dajemo no što primamo“.

Tijekom cijelog svoga književnog i publicističkog djelovanja Matoš je dosljedni Europljanin. Jelčić nije imao dvojbe oko toga to da je „Matoševa književnost avantura europskoga umjetničkog duha“. Matoša se smatralo prvim dosljednim Europljaninom u našim provincijalnim predratnim prilikama. „Mi nismo samo Hrvati; mi smo i Evropljani“, bio je vrlo jasan veliki hrvatski književnik. Ljubo Wiesner ispravno ističe da od Matoša počinje „novo doba hrvatske književnosti, koje se približuje evropskom književnom zbivanju i evropskim književnim mjerilima; on prvi živi s evropskom literaturom i promiče naš književni interes i stvaralački priklon posve na Zapad“.

S druge strane, Matoš je bio i hrvatski nacionalist, a njegovi su ga suvremenici ponekad nazivali i „najnacionalističijim“ hrvatskim književnikom. I kad govori o Europi i kad se zalaže za europske vrijednosti, Matoš govori o Hrvatskoj i zalaže se za nju kao hrvatski rodoljub i nacionalist. Matoševe europske misli „nisu nikad u ulozi slabljenja hrvatske težnje za nacionalno-političkim oslobođenjem i državnim osamostaljenjem, nego upravo obrnuto – u ulozi jačanja tih težnji“. Nema nikakve sumnje, piše Jonjić, „da je Matoš tijekom dvadesetak godina svoga javnog djelovanja bio pristaša kulturne razmjene i kulturne, pa i gospodarske, donekle i političke suradnje s drugim narodima i državama, ali nikad svjesno nauštrb hrvatske samosvojnosti, hrvatskog identiteta i hrvatskog imena nauštrb hrvatske političke, odnosno državne neovisnosti.

Kao ni Starčević, ni Matoš nije bio zagovornik izolacionističkih rješenja, ali je pružao otpor nekritičnom preuzimanju tuđega, nije prihvatao imitatorstvo, a najmanje je bio spreman tomu da se vlastiti interesi podvrgnu tuđima.

U monografiji o Antunu Gustavu Matošu Tomislav Jonjić na temelju proučavanja brojnih izvora i kritičkog propitivanja literature nije samo temeljito istražio Matošev životopis i evoluciju njegovih političkih, ideoloških i društvenih stavova (odnos prema hrvatskom nacionalizmu, prema Srbima i Srbiji, prema ideologiji jugoslavenstva, prema katoličanstvu i tradiciji kao i prema različitim drugim političkim, kulturnim i socijalnim temama), nego je obradio ključna zbivanja hrvatske povijesti Matoševa vremena. S obzirom na to da se nisu mogle zaobići ni književne teme, knjiga predstavlja i vrlo

vrijedan prilog povijesti hrvatske književnosti.

Poštujući uvijek kronologiju i kontekst (što nije bilo odlikom mnogih dosadašnjih radova o Matošu) Jonjić je uočio i ispravio brojne pogrešne podatke o Matošu i upozorio na neutemeljenost nemalog broja dosadašnjih zaključaka.

U vremenu površnosti i prepisivanja općih fraza kao i ranija i ovo se Jonjićevo historiografsko djelo, napisano prepoznatljivim autorovim stilom, izdvaja svojom ozbiljnošću, temeljitošću i polemičnošću.

Veliki Matoš zaslužio je ovakvo veliko djelo.